

SOCIALVETENSKAPLIGA KLASSIKER

Familjen i servicedemokratien

- Ulla Lindström som familjeminister 1954-1966

MIKAEL SJÖGREN

Ulla Lindström var det tredje kvinnliga statsrådet i Sveriges historia och vår första familjeminister. Under hennes tid som statsråd åren 1954 till 1966 genomgick den svenska familjepolitiken en radikal förändring. Samhällets service till barnfamiljerna i form av ekonomiskt stöd ökade kraftigt och den stora utbygganden av barnomsorgen påbörjades. Enförsörjarfamiljen som norm ersattes av tvåförsörjarfamiljen. Artikeln fokuserar Ulla Lindström som familjepolitisk ideolog och den praktiska familjepolitik hon förde.

Ulla Lindström föddes 1909. Inom socialdemokratien kom hon att bli en av de ledande politikerna under efterkrigstiden. Hon invaldes i riksdagen 1946 och mellan 1954 och 1966 var hon konsultativt

Mikael Sjögren är fil dr i historia och universitetslektor i socialt arbete vid Institutionen för socialt arbete, Umeå universitet. Han har bl. a. forskat om fattigvård och frivilligt socialt arbete i ett historiskt perspektiv.

statsråd med ansvar för u-hjälp, konsumentfrågor, medborgarskapärenden och familjepolitik.¹ I denna artikel kommer jag att fokusera på Ulla Lindström som familjepolitiker, eller familjeminister som hon kallades i sin samtid, även om hon aldrig fick ett eget departement.

¹ *Tvåkammarriksdagen 1867-1970* (1988), s. 49; Hamrin-Thorell, Lindström & Stenberg (1969), s. 200; Lindström (1969), s. 24.

När Ulla Lindström tillträdde som statsråd i juni 1954 var det efter påtryckningar från det socialdemokratiska kvinnoförbundet om en ökad kvinnorepresentation på alla nivåer inom det socialdemokratiska partiet. Inom kvinnoförbundet var besvikelsen stor när Hildur Nygren, det andra kvinnliga statsrådet i svensk historia, tvingades avgå efter bara några månader som ecklesiastikminister i samband med att socialdemokraterna bildade koalition med Bondeförbundet 1951.² Statsministern, Tage Erlander, var väl medveten om denna kvinnoopinion och efter diskussioner inom regeringen föll valet på Ulla Lindström.³ I Erlanders ministär var hon enda kvinnan och hon kom att förbli det fram till sin avgång 1966.⁴

Som konsultativt statsråd fick Ulla Lindström ta hand om ett antal ganska disparata sakområden. Förutom familjepolitiken fick hon också medborgarskapsärenden, u-hjälp och konsumentfrågor på sitt bord. I denna artikel fokuserar jag på det frågekomplex som bröts ut ur socialdepartementet. Det var de frågor som rörde barnavård, allmänna barnbidrag, bidragsförskott, social hemhjälp, semester- och feriestöd till barnfamiljer, de frågor som bildade det komplex som gav henne den informella titeln »familjeminister«.⁵ Att just familjepolitiken bröts ut ur socialdepartementet som ett eget sakområde var inte ett led i en uttänkt strategi för att stärka familjen och familjepolitiken.

2 Karlsson (1996), s. 132 ff.

3 Östen Undéns dagbok, 25/11 1953, 21/1 1954, KB, Stockholm (i fortsättningen: Undéns dagbok).

4 *Tvåkammarriksdagen 1867-1970* (1988), s. 49.

5 Lindström (1969), s. 24-25.

Av den dåvarande utrikesministern Östen Undéns dagbok framgår det att det snarare var ett slumpartat utfall av en ganska förutsättningslös diskussion mellan Tage Erlander och hans närmaste medarbetare om vad ett nytt kvinnligt statsråd skulle ha för arbetsuppgifter.⁶

De frågor som lades på familjeministerns bord kan sägas höra till det Lena Wängnerud kallar politikens andra sida, den omsorgspolitiska: socialpolitik, familjepolitik och sjukvård. Wängnerud har i sin undersökning av den svenska riksdagen under 1980- och 1990-talet visat att det är ett område som kvinnliga riksdagledamöter visar ett betydligt starkare intresse för än de manliga kollegorna, ett område som män dessutom gärna överlåter till kvinnor att sköta.⁷ De omsorgspolitiska frågorna tillhör också de traditionellt kvinnliga, »vårdande« områdena. Vård och omsorg har allt sedan det tidiga 1800-talet setts som ett passande område för kvinnor att arbeta med om de ska engagera sig i en verksamhet utanför hemmet.⁸

Man kan här konstatera att omsorgspolitik ansågs vara ett lämpligt arbetsområde för ett kvinnligt statsråd under 1950-talet. Ulla Lindström fick aldrig ett eget departement men blev ändå regeringens »familjeminister«. Sociala frågor som rörde familj och barn lades på det kvinnliga statsrådets bord, en genusimpregnerad lösning.

6 Undéns dagbok, 7/4 1953, 9/4 1953, 25/11 1953, 21/1 1954, 29/5 1954, 2/6 1954. Biografiska uppgifter om Undén är tagna ur Hadenius, Molin & Wieslander (1991), s. 369

7 Wängnerud (1998), s. 151-168.

8 Se textbidragen i Taussi Sjöberg & Vammen (1995) och Janfelt (1999).

Ulla Lindström fick dessutom trots att hon själv var »skeptisk mot alla konstruktioner av familjedepartement, designerade för kvinnliga statsråd« fungera som en förebild även i detta sammanhang.⁹ Med Ulla Lindström som modell tillsattes under 1950- och 1960-talet kvinnliga »familjeministrar« i Norge och Danmark. Där inrättades också speciella familjedepartement med kvinnliga departementschefer, där man försökte samla det som räknades som familjefrågor från övriga sakområden.¹⁰

Att Ulla Lindström fick ansvara för de traditionellt kvinnliga, »vårdande« områdena ska dock inte ses som ett tecken på att hon var ett marginaliserat, maktlöst statsråd. Christina Bergqvist menar att det är viktigt att skilja på beslutsfattande positioner och traditionella kvinnoområden inom till exempel arbetslivet och hemmet där kvinnors arbete ofta hänger samman med låg lön och låg status. Hon menar att till exempel en kvinnlig socialminister inte utför ett traditionellt kvinnligt arbete utan ett traditionellt manligt och att hon har makt och auktoritet i kraft av sin position och sina befogenheter.¹¹

Även om man skriver under på ett sådant synsätt kan man konstatera att familjefrågorna blev betraktade som lämpliga för ett kvinnligt statsråd även efter Ulla Lindströms tid. Hennes efterträdare blev en kvinna, Camilla Odhnoff.¹² Detta trots att statsministern själv var emot hela idén

med en särskild familjeminister. Inför Ulla Lindströms avgång ur regeringen ville Tage Erlander rådgöra med henne om en lämplig efterträdare som familjeminister. Ulla Lindström motsatte sig emellertid hela idén:

»Jag ogillar hela idén med familjeminister och motiverade varför: familjefrågor är inget avgränsbart ämnesområde, kan godtyckligt tänjas till vad som helst, betraktas tillika som kvinnofrågor, blir ett 'reservat' för kvinnliga statsråd. Se på Norge och Danmark, som fick uppslaget från Sverige och beteckningen som åsattes mig; de har sedan broderat ut temat till arbetsuppgifter åt var sitt kvinnliga statsråd.«¹³

Tage Erlander reagerade häpet:
»Verkligen? Därefter häpen som inför en upptäckt: – Jag är ju också mot att ha en särskild familjeminister! Har varit det sedan befolkningsutredningens dagar.«¹⁴

Tage Erlander verkar här både fångad och medskapande i en genusordning som han inte trodde på, men heller inte var mäktig att bryta.

Det starka samhället

Ulla Lindström började utforma sin familjepolitik under 1950-talet, ett årtionde som Christina Florin och Bengt Nilsson beskriver som decenniet då hemmafrun var både ideal och verklighet i Sverige.¹⁵ Med Yvonne Hirdmans terminologi karaktäriseras 1950-talets genusordning av husmoderskontraktet, med mannen som familjeförsörjare och

9 Ulla Lindströms politiska dagboksanteckningar 23/10 1960, Ulla Lindströms samling, RA, Stockholm (i fortsättningen: UL dagbok).

10 Lindström (1970) s. 191 ff.

11 Bergqvist (1994), s. 45 och 191-192.

12 Lindström (1970), s. 348.

13 UL dagbok 22/12 1966.

14 UL dagbok 22/12 1966.

15 Florin & Nilsson (1999), s. 33-34.

kvinnan som hemarbetande.¹⁶ Samtidigt är bilden inte entydig. Yngre gifta kvinnor med små barn började arbeta i stor skala redan i början av 1950-talet. Florin och Nilsson menar att kvinnors inträde på arbetsmarknaden startade som en process bland de yngre kvinnorna under 1950-talets, en process som sedan accelererade under 1960- och 1970-talet.¹⁷ Under Ulla Lindström tid som familjeminister sker vid ingången till 1960-talet en förändring då vi träder in i det Hirdman kallar för jämlikhetskontraktet. Då påbörjas utvecklingen mot tvåförsörjarfamiljen, kvinnors förvärvsfrekvens ökar och vi får en debatt kring det som i tiden kallas könsroller. Allt syftande till en ökad jämlikhet mellan könen.¹⁸ Ulla Lindströms familjepolitik var ett svar på en sådan utveckling samtidigt som den också bidrog till den. Tron på politikens möjligheter var stor.

Den socialdemokratiska politiken under Ulla Lindströms tid som statsråd kännetecknades av byggandet av det Tage Erlander formulerade som »det starka samhället«. Erlander uttryckte det själv i en intervju 1974 som att från hösten 1956 blev »det starka samhället till skydd för den enskilda människans behov« det slagord under vilket socialdemokratin och fackföreningsrörelsen förde politiken.¹⁹ I Erlanders definition av begreppet »starkt samhälle« inberäknande han inte bara stat och kommun, utan också fackföreningsrörelsen och kooperationen, »ett samlat kol-

16 Hirdman (1992), s. 209.

17 Florin & Nilsson (1999), s. 35.

18 Hirdman (1992), s. 214-215; Hirdman (1998), del II.

19 Lagercrantz, Lindmark & Torell (1975), s. 48.

lektiv...i den enskilda människans tjänst.«²⁰ En sådan definition av »det starka samhället« kan ses som grunden för den socialdemokratiska självsynen, framtidsvisionerna och den praktiska välfärdspolitik som partiet förde under perioden 1954-1966. Familjepolitiken var här en viktig del.

Ulla Lindström företrädde liksom Tage Erlander en tro på det starka samhället som givare av det goda. I ett tal 1963 uttryckte hon det på följande sätt: »Till samhället som det gemensamma begreppet för stat och kommuner vänder sig de enskilda medborgarna med sina önskningskrav på mer service – för hemmen såväl som för andra områden.« Hon menade vidare att »servicesamhället är något som alla eftersträvar, oberoende av politisk hemvist. Ett servicesamhälle vill alla ha.«²¹ Ulla Lindström skrev i andra sammanhang om »servicestaten« och »servicedemokrati« och till och med om »servicebyråkrati« även om hon tyckte att just det begreppet led av en inneboende motsättning som gjorde det obrukbart.²² För socialpolitiken innebar detta, med Ulla Lindströms egna ord, att den »måste tillgodose inte bara behovet av ekonomiskt stöd utan även av tjänster åt försörjningssvaga grupper, och den kommunala miljön måste bjuda medborgarna mer och mer komfort.«²³ I denna servicedemokrati var familjepolitiken central.

20 *ibid*, s. 48.

21 »Hälsningsanförande vid socialdepartementets konferens om den sociala hemhjälpen«. Manuskript till tal 22/11 1963, s. 7. UL arkiv, vol 4, Riksarkivet, Stockholm.

22 Lindström (1958), s. 454-458.

23 »Föredrag på service-konferens 31.3.1966.«. Manuskript, s. 1. UL arkiv, RA, vol 4.

Ulla Lindström kunde driva sin familjepolitik utan att möta en kraftfull opposition. Fram till 1957 satt socialdemokraterna i koalition med bondeförbundet och för 1960-talets del har Jonas Hinnfors konstaterat att socialdemokraterna stod fria att utforma sin familjepolitik utan risk att möta enade borgerliga motförslag.²⁴ Den socialdemokratiska familjepolitiken kan ändå beskrivas som sökande. Familjen befann sig under Ulla Lindströms tid som familjeminister i förändring och var därför under ständig utredning. Familjepolitiken i allmänhet behandlades av 1954 års familjeutredning och 1956 års familjeberedning. De fick sedan en uppföljning i 1962 års familjeberedning som arbetade fram till 1966.²⁵ Dessutom utredde 1955 års familjerådskommitté den framtida familjerådsgivningen. Ur utredningarna kan vi utkristallisera de viktigaste familjepolitiska frågorna som Ulla Lindström drev. Som vi ska se kom de att innefatta ekonomiskt stöd med barnbidraget som central åtgärd såväl som service i form av barnomsorg och en spirande familjerådsgivning. Först måste vi dock fråga oss vad begreppet familj innehöll under hennes tid som statsråd?

Vad är en familj?

Ulla Lindström såg familjen som en central samhällsinstitution, här uttryckt i ett tal i Huddinge i april 1957:

»Med tiden och utvecklingen kommer famil-

24 Hadenius, Molin & Wieslander (1991), s. 369-370; Hinnfors (1992), s. 237.

25 UL dagbok 10/12 1966.

jens behov att skifta, och familje- och socialpolitiken får inrätta sig därefter. Men familjen själv med föräldrar och barn kommer att bestå såsom den har bestått från urminnes tider, och socialdemokratin kommer att slå vakt om familjeinstitutionen som en som oumbärlig och oersättlig institution i samhällslivet.»²⁶

Familjen var alltså oumbärlig för samhället. Men vad var då en familj? De familjepolitiska utredningarna försökte alla ringa in begreppet.

1954 års familjeutredning konstaterade att avgränsningen mellan olika familjetyper i många fall måste bli ganska godtycklig. Familjebegreppet kunde tolkas på olika sätt, beroende på vilken funktion hos familjen man tillmätte den största betydelsen. Ur de synpunkter utredningen hade att företräda var familjens *sociala funktion* av störst intresse. Därmed avsågs dess funktion som gemensam ekonomisk enhet (hushållet), dess funktion att vara försörjningsutjämnande, dess funktion av skydd och uppfosturan. Även de känslomässiga funktionerna betonades, eftersom de ansågs ha en nära koppling till de sociala.²⁷ Utifrån det förda resonemanget definierades sedan familjen som *»en grupp av människor, som förenas av sexuella band eller av släktskapsrelationer i rakt upp- och nedstigande led, och som har gemensam bostad och åtminstone till större delen intar sina måltider gemensamt (gemensamt hushåll)»*.²⁸ Typfamiljen var man och hustru samt ett större eller

26 »Regeringens familjepolitik«. Manuskript till tal i Huddinge i april 1957, s. 23. UL arkiv, vol 5, Riksarkivet, Stockholm.

27 SOU 1955:29, s. 48-49.

28 *ibid*, s. 49-50.

mindre antal minderåriga barn. Även barnlösa makar och ensamstående med barn kunde räknas som familjer, de senare som så kallade »ofullständiga familjer«. I de fall där det fanns vuxna barn som bodde kvar i föräldrahemmet, ansågs de också tillhöra familjen. Till sist konstaterade utredningen att det i många fall fanns fler än två generationer företrädda i en familj.²⁹

Efter att ha utrett vad som menades med en familj utdefinierade också 1954 års familjeutredning vilka personer som *inte* skulle räknas in i en familj. Genom att konstatera att familjebegreppet i allmänhet sammanföll med hushållsbegreppet fann den anledning att markera att personer som tillhörde ett hushåll utan att vara förbundna med någon av dess övriga medlemmar med sexuella band eller nära släktskap inte skulle räknas som tillhörande familjen. Inte heller en ensamstående person med eget hushåll skulle anses utgöra en familj, familjen definierades ju som vi sett ovan som en grupp av människor.³⁰

1955 års familjerådgivningskommitté arbetade med ett vidare familjebegrepp. Familjerådgivningen skulle inte bara omfatta gifta par, utan också »samboende under äktenskapsliknande förhållanden« och »ofullständiga familjer«, där en vuxen levde tillsammans med vuxna barn. När det gällde minderåriga barn förutsatte kommittén att problemen hänfördes till den psykiska barna- och ungdomsvården.³¹ Förutom en öppenhet i inställningen till vad som utgjorde en familj kan man här

konstatera att familjerådgivning främst rörde relationer mellan vuxna.

1962 års familjeberedning utgick från definitionen i 1960 års folkräkning:

»Som familjeenhet räknas därvid en grupp om minst två personer, mantalsskrivna inom samma hushåll och bestående antingen av samboende äkta makar jämte eventuella hemmavarande barn under 16 år eller av en ogift, förut gift eller gift ej samboende person och dennes hemmavarande barn under 16 år. Till familjeenheten har hänförts samtliga hemmavarande barn under 16 år, inräknat adoptivbarn, fosterbarn och styvbarn. Som vuxna räknas personer födda år 1944 eller tidigare.«³²

Här kan man konstatera att gifta par räknades som en familj oavsett om de hade barn eller ej. Var man ensamstående räknades det som en familj om man hade barn. Beredningen benämnde 1964 fortfarande dessa som »ofullständiga« familjer.³³

Avslutningsvis kan man konstatera att inget av de familjebegrepp som användes inbegrep annat än heterosexuella relationer. Att familjen var en heterosexuell institution var på 1950- och 1960-talet antagligen för självklart i dessa sammanhang för att ens behöva skrivas ut. Det var fortfarande två decennier kvar innan Socialstyrelsen skulle avskaffa homosexualitet som sjukdomsbegrepp 1979.³⁴

Motiv för familjepolitik

Vad fanns det då för motiv till att bedriva

29 *ibid*, s. 50.

30 *ibid*, s. 50.

31 SOU 1957:33, s. 97.

32 SOU 1964:36, s. 9.

33 *ibid*, s. 10.

34 Norrhem (2001), s. 59.

en aktiv familjepolitik? Här kan man först konstatera att syftet med familjepolitik har skiftat under 1900-talet. Omsorgen om befolkningsstocken är ett återkommande motiv som innehåller en blandning av omsorg för nuvarande och kommande generationer, demografisk-ekonomiska resonemang om försörjning av kommande generationer och när det gäller befolkningspolitiken under 1930- och 1940-talet även rashygieniska motiv, med sterilisering av de oönskade som yttersta konsekvens.³⁵ 1930- och 1940-talets sociala ingenjörer försökte »att lägga livet tillrätta« för familjen, åtminstone i den utopiska tankeverkstaden. Motivet var med Yvonne Hirdmans ord »viljan att skapa det nyttigt goda och förrinta det onödigt onda.«³⁶

De konkreta familjepolitiska reformerna efter andra världskriget, med skolbespisningar och barnbidragen som centrala inslag, syftade till att vara en del i samhällets ekonomiska liv. »Att satsa på human-kapitalet, kanske en ekonom skulle säga«, skriver Yvonne Hirdman.³⁷ Familjepolitik som en del av arbetsmarknadspolitiken kan ses som ett led i detta. I sin mest renodlade form uttrycktes det under LO-kongressen 1966 som antog krav på att huvudansvaret för daghemmen skulle föras över från Socialstyrelsen till Arbetsmarknadsstyrelsen, något som aldrig kom att bli verklighet.³⁸ Barnomsorgsfrågorna visar upp flera sidor än de rent ekonomiska också, där före-

ställningar om barn och föräldrar och psykologiska teorier om barns utveckling och behov haft en kanske avgörande betydelse för politikens utformning.³⁹ Familjepolitik kan även tjäna som understöd för kvinnoemancipation, eller jämställdhet med ett modernt begrepp. Det finns hos 1930-talets sociala ingenjörer med deras visioner om en kollektivering av familjens funktioner som stöd för kvinnoemancipation genom lönearbete och det manifesterades klart under 1970-talet med föräldraförsäkringens införande 1974.⁴⁰ Familjepolitik kan naturligtvis också ha rent altruistiska motiv, med omsorg och omtanke om barn och föräldrar som drivkraft.

Hur motiverades då familjepolitiken under Ulla Lindströms tid som ansvarigt statsråd? 1954 års familjeutredning motiverade familjepolitiken på ett övergripande plan med rent befolkningspolitiska argument. Utredningen menade att befolkningsläget uppvisade rent »alarmrande« födelsetal, som från att ha nått en kraftig topp vid 1940-talets mitt sjunkit så att nativiteten åter igen var lika låg som i början av 1930-talet.⁴¹ Ett annat motiv för en utvidgning av samhällets stöd till barnfamiljerna var att de levde på en sämre ekonomisk nivå än de barnlösa. I synnerhet gällde det de barnrika familjerna, som även absolut sett hade en låg standard.⁴² Familjeutredningen ansåg sig finna starka skäl för att tala för aktivare insatser för en

35 Om befolkningspolitiken se t ex Hatje (1974).

Om kopplingen till rashygien och sterilisering Broberg & Tydén (1991) och Runcis (1998).

36 Hirdman (1989), s. 211.

37 Hirdman (1998), s. 247-248.

38 *ibid*, s. 254-255.

39 Se t. ex. Hultqvist (1990); Holmlund (1996); Hammarlund (1998).

40 Hirdman (1989), s. 105 ff; Florin & Nilsson (1999), s. 73-74.

41 SOU 1955:29, s. 21.

42 *ibid*, s. 98.

utjämning av barnkostnaderna i syfte att förhindra den »snedhet« i fördelningen av standardhöjningen, som eljest automatiskt ansågs uppstå till barnens och deras försörjares nackdel.⁴³ Familjestödet var alltså en viktig fördelningspolitisk åtgärd baserad på rena rättvisemotiv.

1962 års familjebereidning framhöll också rättvisepincipen som det främsta motivet för stödet till barnfamiljerna:

»Det kan inte vara rättvist, att de medborgare som drar försorg om de kommande generationerna skall behöva göra detta under försakelser som överstiger en viss rimlig 'självrisk'.«⁴⁴

Delvis sammanhängande med detta motiv fanns också befolkningspolitiska överväganden:

»Om det blir alltför oförmånligt och presande att ha barn, kan födelsetalet sjunka under den gräns, där befolkningen reproducerar sig själv och samhällsaktiviteten kan upprätthållas i medborgarnas gemensamma intresse.«⁴⁵

I de uttryckliga motiven syns inte barnens behov, men de ligger implicit i hela arbetet. Beredningen skriver det också uttryckligen i vissa avsnitt. »Det kan inte vara rätt att barn i en mångbarnsfamilj skall behöva växa upp under sämre yttre betingelser än barn i andra familjer«, skriver beredningen till exempel i samband med att den konstaterade att familjer med fem eller flera barn var starkt överrepresenterade bland socialhjälpstagarna.⁴⁶ Beredningen formulerade i detta sammanhang en vision

43 *ibid*, s. 102.

44 SOU 1964:36, s. 24.

45 *ibid*, s. 24.

46 *ibid*, s. 31-32. Cit. s 32.

för familjepolitikens framtida uppgift som kombinerade rättvisemotivet med kvinnans frigörelse:

»I en tidsålder, då preventivtekniken ger familjerna allt större säkerhet mot oönskade barn...får man räkna med att det redan finns en viss valfrihet hos medborgarna: de kan undvika vad de inte anser sig ha råd med. Att göra valfriheten fullständig innebär att ge familjerna ekonomisk trygghet för det barnantal de väljer, även om det blir större än 'normalfamiljens'. Likaså att låta kvinnan slippa välja mellan barn och yrke, utan möjliggöra för henne ett både/och som kan tillfredsställa henne både som kvinna och individ. Möjligheterna att trygghetsförsäkra medborgarna även inför de beslut, som sammanhänger med barnalstrandet, är säkerligen inte uttömda ännu. Här står vi bara i början av en utveckling.«⁴⁷

Ulla Lindströms argument

Ulla Lindström framhävde själv främst rättviseskäl när hon argumenterade för en aktiv familjepolitik. I en artikel i den socialdemokratiska tidskriften *Tiden* 1956 framhöll hon att barnfamiljerna hade halkat efter i välståndsutvecklingen och att det motiverade en politik som fördelade försörjningsbördorna i samhället rättvisare. Hon ville tona ned de befolkningspolitiska argumenten. Hon framhöll att den socialdemokratiska familjepolitiken »på tröskeln till atomåldern« främst syftade till att dela försörjningsbördorna i samhället rättvist.⁴⁸

47 *ibid*, s. 32.

48 Lindström (1956), s. 208-213. Cit. s. 208.

De befolkningspolitiska motiven beskrev hon som en »ihärdig skugga« som dyker upp med jämna mellanrum och för upp familjepolitiken i den politiska hetluften. De var inte betydelselösa, men motiverade inte någon politik som syftade till att premiera barnalstring. En politik med devisen »'fler barn för fosterlandet' « var inte längre aktuell enligt Ulla Lindström.⁴⁹ Visserligen var reproduktionsviljan hos det svenska folket svag i mitten av 1950-talet, men hon menade i artikeln att det inte längre var nödvändigt med en »befolkningsstillväxt«. En »befolkningsåterväxt « var fullt tillräcklig.⁵⁰ Familjepolitikens mål var inte att aktivt stimulera till större barnproduktion, utan den skulle avlägsna hinder för en familjebildning byggd på »lust och längtan«.⁵¹ Det skulle ge en tillräcklig återväxt för att trygga behovet av arbetskraft i »atomåldern« då människan skulle kunna försörja sig på »vida mindre muskelkraft än vad hon nu kan föreställa sig«.⁵²

Ulla Lindström betonade sedan konsekvent denna linje som familjeminister. I polemik med företrädare för oppositionen i riksdagsdebatter under 1956 och 1957 framhöll hon skarpt att regeringens familjepolitik inte var en politik som syftade till att »köpa barn«.⁵³ I en artikel i det socialdemokratiska kvinnoförbundets tidskrift *Morgonbris* 1962 underströk hon att den socialdemokratiska familjepolitiken under

hennes tid som ansvarigt statsråd främst hade haft kvalitativa mål, »att bädda för välkomna barn med de bästa förutsättningar för fysisk och psykisk utveckling.« Hon framhöll att motiven varit socialpolitiska, inte befolkningspolitiska.⁵⁴ I mitten av 1960-talet kom de befolkningspolitiska argumenten att tonas ned ytterligare då födelsetalen steg och i en föredragning inför den socialdemokratiska riksdagsgruppen i mars 1966 talade Ulla Lindström tvärtom om det oväntat ökade antalet födselar som ett motiv för en ökning av det statliga stödet till daghemmen.⁵⁵

Under 1960-talet kan man också finna kvinnans frigörelse som ett nytt inslag i Ulla Lindströms argumentation för en aktiv familjepolitik. I en artikel i *Morgonbris* 1964 framhöll hon kvinnan och hennes behov av att avlastas barnen för att kunna studera och arbeta som ett viktigt syfte med familjepolitiken:

»Att man i den nya familjepolitiken erkänner detta, betyder att man lyfter fram kvinnan från hennes underordnande under barnet till ett sidoordnande med barnet och med mannen och att man gör detta i handling.«⁵⁶

Familjepolitiken skulle aktivt stödja en ny kvinnoroll, där föreställningen om kvinnan som en arbetskraftsreserv också ingick. »De gifta kvinnorna utgör vår största outnyttjade arbetskraftstillgång«,

49 *ibid*, s. 210.

50 *ibid*, s. 208.

51 *ibid*, s. 210.

52 *ibid*, s. 208-213. Citaten s. 208.

53 Riksdagens protokoll 1956, FK, band 1, nr 2, s. 84; Riksdagens protokoll 1957, band 2, AK, nr 11, s. 141.

54 Lindström (1962), s. 6.

55 Hofsten (1983), s. 67; Manuskript till Ulla Lindströms information till den socialdemokratiska riksdagsgruppen i mars 1966 om barnstugor m m, s. 1-2. UL arkiv, vol 4, Riksarkivet, Stockholm.

56 Lindström (1964), s. 9.

framhöll 1959 års långtidsutredning i sitt betänkande 1962.⁵⁷ En åsikt som Ulla Lindström delade. I april 1962 skriver hon i sin dagbok:

»Senare i veckan har jag deltagit med föredrag i Socialdemokratiska kvinnoförbundets vårstämman, vars tema var familjepolitiken. En intelligent och aktiv församling på ett par hundra nämnd- och landstingskvinnor som diskuterat min (och andras) teser om dagens skolflicka som måste bli morgondagens mångsysslare med minst två parallella yrken, såframt de viktigaste anspråken på kvinnlig arbetskraft under 1970-80-talen skall kunna tillgodoses, och det väldigt ökande antalet gamlingar ska kunna få vård.»⁵⁸

Familjepolitik 1954

Hur såg då familjepolitiken ut 1954? Det var en fråga som även det tillträdande statsrådet ställde sig. Familjepolitiken var inte ett klart avgränsat område. En kartläggning av de familjepolitiska åtgärderna var nödvändig och det blev också uppdraget för 1954 års familjeutredning. En inte alltför lätt uppgift då själva begreppet familjepolitik kunde tänjas nästan obegränsat. Ulla Lindström försökte sig på en definition i sitt anförande till statsrådsprotokollet den 16 augusti:

»Till familjepolitiken i vidsträckt mening kan hänföras frågorna om ungdomssparande, bosättningslån och lämpliga bostäder, abortfrågan samt samhällets åtgärder

vid havandeskap och förlossning, stöd åt nyblivna mödrar, barnbidrag i skilda former, daghem och förskoleinstitutioner av olika slag, barnhem, ferieresor och barnkolonier, skolmåltider, husmoderssemester, åtgärder i syfte att rationalisera hushållsarbetet och att öka möjligheterna att erhålla hemhjälp, åtgärder att underlätta de hushållsarbetande kvinnornas deltagande i förvärvsarbete, ungdomsvårdsfrågor, skattefrågor m. m. I detta sammanhang kan även erinras om åldringsvården, som med nuvarande befolkningsutveckling är särskilt aktuell och ställer stora anspråk på de kvinnliga anhörigas tid och krafter; frågor rörande åldringsvården utreds f. n. av en särskild kommitté. Begreppet familjepolitik kan alltså tänjas till att omfatta hart när alla de problem, som anknyter till individens liv från vaggan till graven.»⁵⁹

För att begränsa begreppets definition utelämnade hon i det vidare resonemanget ungdomens familjebildning och de gamlas speciella problem. Barn blev därmed centrala för definitionen av familjepolitik, och den politik Ulla Lindström arbetade för under sin tid som familjeminister kom att riktas till »den redan färdigbildade familjen« och de ensamstående mödrarna.⁶⁰ Utifrån denna breda definition kan vi sedan rekonstruera den familjepolitiska modell som Ulla Lindström företrädde genom de utredningar, tal och skrifter som producerades av hennes själv eller på hennes uppdrag. Härigenom kan vi också få en bild av Ulla Lindström som familjepolitisk ideolog.

57 SOU 1962:10, s. 96.

58 UL dagbok 8/4 1962.

59 SOU 1955:29, s. 9-10.

60 ibid, s. 10-11.

Barnbidraget

1954 års familjeutredning konstaterade att med »obetydliga undantag« togs ingen hänsyn till barnen i beskattningen, en familjepolitisk linje som skilde sig från de flesta andra länder med någon form av familjepolitik vid den här tiden.⁶¹ I Sverige hade man istället valt att kompensera för barnkostnaderna genom kontantbidrag. »Kärnan i regeringspartiets familjepolitik har alltsedan 1948 varit de allmänna barnbidragen«, konstaterade Ulla Lindström i ett anförande i riksdagen 1963.⁶²

Barnbidraget var den familjepolitiska åtgärd som hade den största ekonomiska räckvidden av alla åtgärder enligt 1954 års familjeutredning.⁶³ När Ulla Lindström tillträdde hade bidragens värde dock urholkats kraftigt sedan de infördes 1948.⁶⁴ En omedelbar åtgärd var därför att höja ersättningsnivån, vilket Ulla Lindström också drev igenom trots ett ljumt intresse bland de egna kollegorna i regeringen. Hon arbetade därför aktivt för att underblåsa opinionen i frågan, en i sig ganska märklig aktion som en upprörd Tage Erlander beskrev som illojal i sin dagbok när han fick höra talas om den i slutet av 1956.⁶⁵

Från hösten 1955 och ett år framåt bedrev Ulla Lindström ett politiskt spel, delvis med sig själv som insats, för att driva igenom en höjning av barnbidragen. Genom att mobilisera sina personliga kontakter i

det socialdemokratiska kvinnoförbundets ledning fick hon förbundet att gå ut med en enkät till sina 930 klubbar som utmynnade i ett yttrande där cirka 85 % av klubbarna uttalade ett stöd för en höjning av barnbidragen.⁶⁶ Opinionen underblåstes vidare med att hennes vän, den socialdemokratiska riksdagsledamoten Nancy Eriksson i samförstånd med Ulla Lindström motionerade i ämnet i riksdagen.⁶⁷

Den fortsatta aktionen beskriver Ulla Lindström senare som att hon reste runt och »uppviglade« kvinnorna på frågemöten i landet där hon medvetet spetsade till sina reflexionerna kring barnkostnaderna så att tidningsreferenterna skulle »känna vittringen av politisk konflikt.«⁶⁸ De uteblivna barnbidragshöjningarna renderade henne därför en hel del kritik i pressen, där hon bland annat blev kallad regeringens »skyltdocka«. »Men jag är nöjd med detta—mycket nöjd. Jag skulle placera fler dynamitladdningar under mig själv, om det sköt framåt även barnbidragen«, skriver hon i januari 1956.⁶⁹ Pressen blev här en bricka i ett politiskt spel där Ulla Lindström drog i trådarna. Nancy Erikssons barnbidragsmotion beskrevs till exempel i Expressen som en attack mot Ulla Lindström. »Expressen skulle bara veta hur den tillkommit!«, skrev hon i sin dagbok.⁷⁰

61 *ibid*, s. 25; Montanari (2000), s. 22.

62 Riksdagens protokoll 1963, FK, band 1, nr 12, s. 101.

63 SOU 1955:29, s. 22ff.

64 *ibid*, s. 77-78.

65 Ruin (1986), s. 158.

66 Ulla Lindström (1969), s. 89; UL dagbok Januari 1956.

67 Ulla Lindström (1969), s. 89; MAK 1956:7. Biografiska uppgifter om Nancy Eriksson är tagna ur *Tvåkammarriksdagen 1867-1970* (1988), s. 81-82.

68 Lindström (1969), s. 89.

69 UL dagbok 10/11 1955, Januari 1956. Cit. Januari 1956.

70 UL dagbok Januari 1956.

I januari 1956 skriver Ulla Lindström i sin dagbok att opinionen i barnbidragsfrågan, den opinion som hon själv underblåst, nog håller på att påverka hennes kollegor i regeringen. Samtidigt fick hon själv gå upp i riksdagens talarstol och försvara regeringens beslut att inte höja barnbidragen.⁷¹

En som tagit intryck av opinionen var Tage Erlander. Under den av de socialdemokratiska kvinno- och ungdomsförbunden anordnade konferensen »Familjen i centrum« i februari 1956 signalerade han en »ny giv« för familjepolitiken.⁷² Någon direkt aktion från regeringens sida förbereddes dock inte, utan aktiviteten i frågan igångsattes istället av en oväntad allians i riksdagens andra lagutskott mellan fyra folkpartister, två bondeförbundare och två socialdemokratiska kvinnor som skrivit på Nancy Erikssons motion. De skapade där en majoritet för en skrivelse till regeringen med ett krav på att den skulle lägga en propositionen i barnbidragsfrågan. Detta utlöste till Ulla Lindströms glädje en febril aktivitet i regeringskansliet enligt devisen bättre att förekomma än att förekommas, innan skrivelsen blev känd borde regeringen tillkännage sina avsikter. Finansministern Gunnar Sträng och Ulla Lindström skrev med statsministerns goda minne snabbt ihop en kommuniké som förklarade att regeringen skulle lägga ett förslag om höjda barnbidrag under 1957 års riksdag.⁷³

Ulla Lindströms mullvadstaktik hade lyckats och familjepolitiken var nu uppe

på den centrala politiska agendan och en proposition om höjt barnbidrag förelades riksdagen våren 1957.⁷⁴ Detta mullvadsarbete behövde hon inte upprepa under de följande åren som familjeminister, barnbidraget kom att förbli den centrala familjepolitiska åtgärden med återkommande höjningar av ersättningsnivån.⁷⁵ Barnbidragen utgjorde kring 1960 både siffermässigt och enligt barnfamiljernas egna värderingar det mest betydelsefulla familjestödet.⁷⁶

Förutom det allmänna barnbidraget som betalades ut utan behovsprövning fanns det specialdestinerade behovsprövade bidrag. Dessa avvek i sin konstruktion från den generella välfärdspolitikens principer genom sin inriktning på speciellt utsatta grupper som ansågs behöva ett stöd utöver det allmänna barnbidraget, till exempel föräldralösa barn som kunde få ett särskilt barnbidrag och barn med skilda föräldrar som kunde få ett förskott på underhållet.⁷⁷ Dessa bidrag liksom bostadsbidragen byggdes ut under Ulla Lindströms tid som familjeminister.⁷⁸ Gemensamt för dessa bidrag var att de utformades som ett stöd till familjer eller barn med ekonomiska problem. 1954 års familjeutredning konstaterade att den sämsta ekonomin av alla hade de så kallade »fullständiga familjerna«, ensamman och kvinnor med barn. Av det totala antalet barnfamiljer utgjorde de cirka 9%. I de flesta fall rörde det sig om kvinnor med låga inkomster.⁷⁹

74 Prop 1957:12.

75 Prop 1959:169; Prop 1961:190; Prop 1964:16; Prop 1965:12.

76 SOU 1964:36, s. 32-33.

77 SOU 1955:29, s. 27-28.

78 ibid, s. 28-32, 106, 108, 110.

71 ibid.

72 UL dagbok Februari 1956.

73 ibid.

Ulla Lindström beskrev i sin dagbok de ensamma mödrarna som ett »proletariat« som låg i botten på det svenska samhället. När en kvinna skulle vårda och nästan ensam försörja sitt barn, på grund av att pappornas underhållsbidrag enligt Ulla Lindström oftast var »löjligt små«, blev belastningen »hård på hennes krafter« och »ekonomin mager«. Domstolarna utdömde alltför låga underhåll av fäderna och på arbetsmarknaden behandlades kvinnorna som »kulier«, vilket tillsammans ledde till en hårt nedpressad standard för barnen till ensamstående mammor. Barnen stod också här i fokus och det var stödet till dem som behövde förbättras.⁸⁰ Det offentliga ansvaret för barn till ensamstående föräldrar stärktes därför under Ulla Lindströms tid som familjeminister och 1964 garanterades alla barn ett minimiunderhåll oberoende av den underhållsskyldige förälderns inkomst och vilja att betala, ett slags allmänt grundskydd.⁸¹

Familjerådgivning

1955 års familjerådgivningskommitté förespråkade en allmän familjerådgivning som skulle hjälpa familjerna att lösa olika samlevnadsvarigheter.⁸² Ulla Lindström ansåg att familjerådgivningen var en viktig satsning, men när hon i mars 1960 försökte övertyga sina statsrådskolleger om att det var nödvändigt att inrätta en statligt stödd

försöksverksamhet med familjerådgivning var intresset ljumt :

»Nära två timmar tog det idag att övertyga mina kolleger i allmän statsrådsberedning om att en proposition borde föreläggas vårriksdagen med riktlinjer för en framtida familjerådgivning efter samma statsbidragsmodell som den psykiska barn- och ungdomsvården.«⁸³

Ulla Lindström såg familjerådgivningen som nästa steg i välfärdsbygget, »i ett samhälle där den materiella levnadsstandardens höjning har lämnat lyckoproblemen olösta.«⁸⁴

Den enda i statsrådsretsen som stödde henne var ecklesiastikministern Ragnar Edenman, enligt Ulla Lindström en av »de få som har sinne för annat än dagens politiska kvadrater och kan ana sig till drömmarna hos framtidens valmanskår.«⁸⁵ Och det var just valmanskåren som till slut fick statsrådskollegernas motstånd mot familjerådgivningen att vekna:

»Men det var höstens val och min halvt hotande hänvisning till de oberäkneliga kvinnorna – 33% 'vet inte' vad de ska rösta på i höst enligt senaste SIFO – som till sist avgjorde att jag fick lägga min proposition.«⁸⁶

Familjens mentala hälsa sågs inte som en viktig fråga, men tog sig upp på den politiska dagordningen med hjälp av SIFO. Varför kunde det då bli så? Ulla Lindström igen:

»Men jag kan inte frigöra mig från intrycket

79 ibid, s. 77-78. Uppgiften om antalet s k »ofullständiga familjer« rör 1950.

80 UL dagbok 5/1 1955.

81 Prop 1964:70.

82 SOU 1957:33.

83 UL dagbok 4/3 1960.

84 UL dagbok 4/3 1960. Se även Lindström (1960a), s. 198-199.

85 UL dagbok 4/3 1960.

86 ibid.

att om familjerådgivningen inte hade betraktats som ett kvinnligt intresse hade den passerat som ett skott. Och hade den varit ett 'manligt' intresseområde, hade det funnits departementspersonal som tjänstviligt skrivit ihop en proposition åt mig i ett litet nafs. Den här propositionen fick jag till största delen skriva själv.»⁸⁷

Regeringen lade därefter en proposition om statligt stöd till en försöksverksamhet med familjerådgivning. Landstingen skulle därigenom få möjlighet att utföra försök med olika modeller med familjerådgivning för att se vilken som föll ut bäst. Ulla Lindström framhöll som föredragande statsråd att erfarenheterna från försöken skulle få visa »vilken utformning, som bäst lämpar sig för ett framtidssamhälle med vida större krav på den mentalhygieniska och mentalvårdande samhällsapparaten...«.⁸⁸ Intresset för dessa framtida mentalhygieniska behov var dock måttligt i riksdagen. När familjerådgivningspropositionen behandlades i riksdagen i maj 1960 klubbades den igenom efter en kort debatt. Som det absolut sista ärendet under vårsessionen väntades det ut av riksdagsmän som enligt Ulla Lindström »trampade otåligt« i korridorerna i väntan på att det hela skulle vara över så de kunde resa hem till sina familjer.⁸⁹ Familjernas mentala hälsa hade åren kring 1960 en låg politisk prioritet.

Omsorgen om barnen

Omsorgen om barnen var under Ulla Lind-

⁸⁷ ibid.

⁸⁸ Prop 1960:135.

⁸⁹ UL dagbok 28/5 1960.

ströms tid som familjeminister moderns ansvarsområde. En statlig utredning som kartlade arbetsfördelningen inom hushållet beskrev 1965 männens deltagande i skötseln av barn och hem som »ringa».⁹⁰ Moderns ansvar för barnen var alltså en realitet att ta hänsyn till vid utformningen av familjepolitiken, och här var det inte minst situationen för de förvärvsarbetande småbarnsmammorna som krävde uppmärksamhet.

Det familjepolitiska stödet till de förvärvsarbetande mödrarna hade förbättrats i och med den allmänna sjukförsäkringens genomförande 1955 då en moderskapsförsäkring gav de förvärvsarbetande kvinnorna en inkomstrelaterad tilläggssjukpenning månaderna efter förlossningen. De förvärvsarbetande mödrarnas återinträde på arbetsmarknaden var dock kantat av hinder, varav barnomsorgen kanske var det största. Småbarnsinstitutionerna var fortfarande en liten verksamhet. Det sammanlagda platsantalet beräknades av 1954 års familjeutredning till cirka 10100 i daghem, 25300 i lekskolor och 2500 i eftermiddagshem. Dessutom fanns cirka 1800 barn i kommunala familjedaghem. Familjeutredningen var mycket positivt inställd till verksamheten. I beskrivningen av nyttan med småbarnsinstitutioner kommer också utredningens syn på genusordningen i familjen fram mycket klart:

»Småbarnsinstitutionerna omfattas med ett stort intresse från familjernas sida. De gör en pedagogisk insats som blir alltmera uppskattad, och de har stor betydelse ur rent social synpunkt i det att de ger hjälp med

⁹⁰ SOU 1965:65, s. 9-15. Cit. s. 12.

*barneftersynen åt de förvärsarbetande mödrarna.*⁹¹

Det var här ingen tvekan om vem som hade ansvaret för barnen. Familjeutredningen argumenterade fortsättningsvis för ett ökat antal daghem och familjedaghem för att möta efterfrågan på barntillsyn från just de förvärsarbetande mödrarna.⁹² En kraftig utbyggnad av småbarnsinstitutionerna kom därefter att bli ett återkommande krav från de familjepolitiska utredningar som berörde frågan.⁹³

Det statliga stödet till daghem ökade kraftig med Ulla Lindström som familjeminister. Utbyggnaden gick dock långsamt, 1964 fanns det fortfarande bara cirka 11000 daghemsplatser, en knappt märkbar ökning sedan mitten av 1950-talet.⁹⁴ De stora materiella investeringar daghemmen medförde för kommunerna hindrade en snabb utbyggnad.⁹⁵ Ulla Lindström politiska vilja hade dock en klar inriktning. Daghemsutbygganden skulle prioriteras och fram till 1970 mer än tredubblades antalet platser. Den stora expansionen hade inletts.⁹⁶

Familjedaghemmen sågs av Ulla Lindström som en provisorisk nödlösning i väntan på utbygganden av daghemmen. Hon kunde själv tänka sig statsbidrag till familjedaghem, men hindrades av LO som såg dagmammorna som oprofessionella. Den 15 december 1965 skrev Ulla Lindström i dagboken:

91 SOU 1955:29, s. 40-42. Cit. s.40.

92 ibid, kap 7.

93 SOU 1956:47, s. 84-85; Ds S 1963:3, s. 32-36;

Ds S 1965:3, s. 9.

94 Ds S 1965:3, s. 17.

95 ibid, s 46.

96 SOU 1972:27, s. 236.

»Så har jag velat ha statsbidrag till familjedaghemmen med en tredjedel av kommunens nettokostnader – i paritet med vad den sociala hemhjälpen får. Finansdepartementet på statsekreterarnivå var ämabelt, hade praktiskt taget lovat detta; man inbesparade ju investeringskostnader för barnstugebyggen. Men Gunnar Sträng själv svängde på en liten morgonstund. Hade fått brev från LO: Ska kanske statsbidrag utgå till mormödrar och mostrar, om de tar hand om barnbarn och syskonbarn? Nej, det tålde att tänkas på.»⁹⁷

Att vara dagmamma sågs inte som ett riktigt yrke. För att ett förvärsarbete skulle betraktas som helt samhällsnyttigt måste det utföras utanför hemmet. En inställning som också delades av 1962 års familjebereidning, som såg dagmammorna som mindre professionella än den specialutbildade personalen vid barnstugorna.⁹⁸

Ulla Lindström kunde som vi sett tänka sig statsbidrag till familjedaghem, men bidrog också själv till föreställningen om dagmammorna som oprofessionella. Hon betonade i ett tal inför förskoleläraernas riksförbunds årsmöte i mars 1956 att daghemmens »omsorgsfullt utbildade människor» vägde tungt i en jämförelse mellan daghem och familjedaghem. I familjedaghemmen placerades barnen »under vård av kvinnor, om vilkas förutsättningar som uppfostrare man ingenting vet.»⁹⁹ Argumentationen ska naturligtvis bedömas

97 UL dagbok 15/12 1965.

98 Ds S 1965:3, s. 43-53.

99 »Aktuella krav på småbarnsinstitutionerna».

Manuskript till tal inför förskoleläraernas riksförbunds årsmöte 17/3 1956, s. 9. UL arkiv, vol 4, Riksarkivet, Stockholm.

efter vilken publik den var avsedd för, men jag tror ändå att det var en inställning som kom att ligga till grund för den fortsatta utvecklingen av småbarnsinstitutionerna. Dagmammorna ansågs helt enkelt inte vara tillräckligt professionella och daghemmen kom därför att gynnas i jämförelse med familjedaghemmen.

När Ulla Lindström förespråkade statsbidrag till familjedaghem ska det nog ses mera som en pragmatisk lösning på problemet med den stora efterfrågan på barn tillsyn än ett erkännande av familjedaghemmen. Daghem var också för Ulla Lindström det bättre alternativet. Hon ansåg också att daghemmen fyllde en speciell funktion för föräldrar och barn i den stora andelen enbarnsfamiljer som den minskade nativiteten gett upphov till. Vid invigningen av ett nytt daghem i Stockholm i maj 1958 framhöll hon just dessa funktioner samtidigt som hon framställde det enda barnet som problemfyllt:

»Vare sig det syskonlösa barnet är en följd av moderns förvärvsarbete eller modern förvärvsarbetar, därför att hon endast har ett barn, som inte ger henne full arbetsdag i hemmet, så blir endabarnet ofta ett problem – ettdera självupptaget, bortskämt, ensamt eller försummat – ett problem som daghemmet emellertid har särskilda förutsättningar att hjälpa föräldrarna med. De syskonskaror, där man förr slipade av varandras kantigheter, får sålunda en viss ersättning i daghemmets barnkollektiv, där behovet av kontakt, gemenskap och kamratliv kan tillgodoses och regelbundna vanor och ömsesidiga hänsyn utvecklas. Vad daghemmets personal för övrigt betyder som rådgivare för de enskilda hemmen vid de kontakttillfällen, då mödrarna lämnar

och hämtar sina barn på daghemmet, bör också understrykas.»¹⁰⁰

Det var dock inte bara av pedagogiska och professionella skäl som Ulla Lindström förespråkade daghem. Det fanns också rent praktiska skäl. Daghemmen passade helt enkelt de förvärvsarbetande kvinnorna bättre än familjedaghemmen. I riksdagen uttryckte hon det på följande sätt i en debatt den 4 maj 1966:

»Jag anser daghemmen mera angelägna, men inte på grund av några pedagogiska plus eller minus utan därför att de erbjuder en längre tillsynstid; de ger på detta sätt en bättre service med tanke på de behov som är särskilt accentuerade i detta fall.»¹⁰¹

Daghemmen framställdes därför som en institution som gav valfrihet, särskilt för kvinnorna. För Ulla Lindström var daghemmen en viktig institution i den pågående könsrollskampen. I maj 1966 skrev Ulla Lindström i sin dagbok om vårens riksdagsarbete, där hon bland annat försvarat en proposition om barnstugor:

»Barnstugorna eller med det gamla namnet daghemmen har blivit nyckeln till de unga kvinnornas och småbarnsmammornas frigörelse ur bundenhet och beroende. Deras protester mot det konventionella äktenskapet, mot mannens ekonomiska övertag och mot den tradis arbetsfördelningen mellan könen har bara en praktisk lösning att föreslå: fler daghem, fler barninstitutioner för halv- och heldagsvård.»¹⁰²

100 Manuskript till tal vid invigning av Hälsingehöjdens daghem 16/5 1958, s. 4. UL arkiv, vol 4, Riksarkivet, Stockholm.

101 Riksdagens protokoll 1966, AK, band 3, nr 21, s. 106.

102 UL dagbok 27/5 1966.

Motiven sammanfaller här med det Ylva Waldemarsson menar var den gällande åsikten bland LO:s kvinnor. LO:s kvinnoråd såg under 1950- och 1960-talet de gifta kvinnornas dubbelarbete som ett problem för kvinnors möjlighet att anpassa sig till arbetsmarknadens krav. Rådet såg det som ett aktivt fackligt intresse att samhället blev bättre anpassat till de förvärvsarbetande kvinnornas behov, och som samhällets uppgift framför alla andra sågs här utbyggnaden av daghem.¹⁰³ När sedan arbetskraftsbehovet ökade under det expansiva sextioalet sammanföll jämställdhetsaspekten med ekonomins krav, vilket också märks i Ulla Lindströms argumentation. I en föredragning inför den socialdemokratiska riksdagsgruppen i mars 1966 motiverade Ulla Lindström ett ökat statligt stöd till barnstugorna bland annat med att det var av stor betydelse för samhället att bättre kunna utnyttja den arbetskraftsreserv som de gifta kvinnorna utgjorde.¹⁰⁴

Några reella alternativ till en massiv utbyggnad av småbarnsinstitutionerna föresvävade inte familjeministern även fast det fanns andra förslag. Ett särskilt vårdbidrag i betydelsen någon form av generellt bidrag till föräldrarna för att täcka egen eller andras vård av de egna barnen fanns med i debatten i början av 1960-talet och det diskuterades också som en möjlighet av 1962 års familjeberedning.¹⁰⁵ Hur detta skulle se ut fanns det

delade meningar om och arbetarrörelsen var splittrad i frågan. Jonas Hinnfors har i sin avhandling om familjepolitiken inte funnit något helt enigt eller entydigt ställningstagande hos socialdemokratin under denna period. Även oppositionen var splittrad. Högern var emot, medan mittenpartierna var för. De var dock inte överens om utformningen.¹⁰⁶ Hos Ulla Lindström finner man inget större engagemang i frågan. Ett tal vid en konferens på Solliden den 10 augusti 1964 ger oss en fingervisning om att Ulla Lindström vid den tidpunkten tyckte att det kunde vara rimligt att införliva någon form av vårdbidrag för barn upp till tre år i socialförsäkringssystemet. Hur det skulle se ut slog hon inte fast, men det skulle kunna bygga på en ersättning motsvarande en del av kostnaden för en plats i daghem eller familjedaghem. På så sätt skulle föräldrarna själva få välja om någon av dem skulle stanna hemma och sköta barnet eller om bidraget skulle användas till att täcka kostnader för barntillsyn. Det ska nog inte tolkas som att Ulla Lindström förespråkade vårdbidrag utifrån valfrihetssynpunkt. Hon betonade istället att vårdbidraget skulle vara rimligt eftersom samhället under en överskådlig framtid inte skulle lyckas fylla behovet av daghem. Staten skulle då istället kunna kompensera de föräldrar som stod för hela kostnaden för barntillsynen för de små barnen med ett vårdbidrag. Detta i väntan på att daghemsutbyggnaden skulle sätta fart.¹⁰⁷

103 Waldemarsson (1999), s. 89 ff.

104 Manuskript till Ulla Lindströms information till den socialdemokratiska riksdagsgruppen i mars 1966 om barnstugor m m, s. 2. UL arkiv, vol 4, Riksarkivet, Stockholm.

105 SOU 1964:36, s. 36-41.

106 Hinnfors (1992), s. 111, 145.

107 »UL:s tal vid intern. konferens på Solliden den 10/8 1964«. Manuskript. UL arkiv, vol 4, Riksarkivet, Stockholm.

Den förlegade hemmafrun

Den positiva synen på kvinnligt förvärvsarbete och daghemmen som ett stöd för det kontrasterade starkt mot den traditionella genusarbetsdelningen i hemmen under 1950- och 1960-talet. Männens deltagande i barnpassning och hushållsarbete var som vi sett minimala. Hela samhället var uppbyggt med tanken att kvinnan skulle arbeta i hemmet. En kartläggning av barnfamiljernas servicekontakter i början av 1960-talet konstaterade att statliga och kommunala institutioner hade öppettider som var anpassade till att människor hade tid mitt på dagen, besvärande fakta som inte stod »i samklang med nutida förhållanden«. ¹⁰⁸

Familjepolitiken understödde till viss del också denna traditionella genusarbetsdelning i hemmen. Den sociala hemhjälpen byggde på en föreställning om en förvärvsarbetande man som var oförmögen till hemarbete. Det var en statsstödd verksamhet där kommunalt anställda hemvårdarinnor hjälpte till i hemmet vid till exempel husmors sjukdom, barns börd eller husmors semester. Den sociala hemhjälpen beskrevs av 1954 års familjeutredning som »en kvalificerad husmodersersättare«. ¹⁰⁹ 1961 fick cirka 63000 barnfamiljer sådan hjälp. ¹¹⁰ Genusarbetsdelningen var väl cementerad och det var fortfarande långt kvar till att kräva att männen skulle ta halva ansvaret för hem och barn.

När Ulla Lindström kommenterade genusarbetsdelningen i mitten av 1960-

talet uttryckte hon sig när det gällde männens ansvar i hemmet som att det var viktigt att få med mannen på en »lojal medverkan« i hushållsarbetet. ¹¹¹ När det gällde barnens skötsel uttryckte hon det i ett tal i januari 1966 försiktigt som att männen borde »ta en större andel« av barnens skötsel på sin lott, även om hon i princip tyckte att det borde vara 50%. Här tyckte Ulla Lindström att samhället kunde underlätta genom att låta de sociala förmåner som var knutna till enbart kvinnan som moder också omfatta männen så de kunde ta sitt ansvar för barnen. ¹¹² Här ser vi tankeembryot till det som kom att bli bland annat föräldrapening på 1970-talet, moderskapsförmånernas omvandlande till föräldrarättigheter.

De krav Ulla Lindström hade på männen var modesta. Desto mer ansvar föll på kvinnan och här stod hemmafrun i skottgluggen. Ulla Lindström förde i tal och skrift fram en syn på den hemarbetande kvinnan som en förlegad företeelse i samhället. Kritiken riktade sig främst mot den hemarbetande kvinnan i 40-50-årsåldern med utflugna barn. I tal kunde man få höra Ulla Lindström beskriva dessa medelålders kvinnor i skarpa ordalag. Ett exempel är från den åttonde augusti 1957 då hon talade i Häl-singborg och beskrev dem på följande sätt:

111 »Hemarbete och 'ärenden' – kvinnans lott«. Manuskript till föredrag av UL den 30/11 kl. 19.30 – ABF. Årtal ej angivet, men bör vara 1965. Cit. s. 23. UL arkiv, vol 4, Riksarkivet, Stockholm.

112 »Statsrådet Ulla Lindströms föredrag i Uppsala – Laboremus – den 26/1 1966 om ämnet 'Ung familj – goda fördomar'«. Manuskript, s. 4 och 12. Cit. s. 12. UL arkiv, vol 4, Riksarkivet, Stockholm.

108 SOU 1965:65, s. 64-66. Cit. s. 66.

109 SOU 1955:29, s. 38-39. Cit. s. 39.

110 Ds S 1963:8, s. 5.

»Det är nu – i 40- och 50-årsåldern – som kvinnorna ibland av nervositet blir snaskomaner och rastlösa av att ha för litet att göra eller av enformigheten och isoleringen i det hemarbete de har – och om de blir lämnade ensamma och mannen försvinner helt ur deras liv blir ett allvarligt problem för sin omgivning. Dessa kvinnor kan man inte hjälpa bara med medkänsla och förståelse utan deras behov är ett helt annat. Det är ett kanske omedvetet behov av att behövas att tas i anspråk och man gör dem den bästa tjänsten med att ställa krav på dem, ibland stränga krav som tvingar dem att krypa ut ur sina hål, sin självömkans hål, tvingar dem att arbeta även utanför sin vanliga miljö, att känna sej nyttiga, att blomma upp i känslan av att de behövs i samhället.«¹¹³

Samma år hade hon i april i ett annat tal kallat de medelålders kvinnor som bundit upp sitt liv kring en man för »jämrande kverulanter« när de ställde ekonomiska krav på samhället när mannen försvunnit ur deras liv. Valde man att frivilligt binda upp sin ekonomiska existens helt till en man fick man skylla sig själv, menade Ulla Lindström.¹¹⁴

Denna kritik av den medelålders hemmafrun utan barn hemma kom senare att

omfatta även mödrarna. I en artikel i Fredrika Bremerförbundets tidskrift *Hertha* 1961 hävdade Ulla Lindström att ingenting egentligen förändrats i allmänhetens syn på kvinnan under de senaste tjugo åren. Fortfarande tycktes flertalet män och kvinnor anse det vara en tillräcklig uppgift för kvinnan att »vara en passage för nya släkten.«¹¹⁵ Det Ulla Lindström gick till kraftfullt angrepp mot var det hon kallade för »moderskapskulden« som hon beskrev som ett föräldrat synsätt där kvinnans centrala och dominerande uppgift är moderskapet.¹¹⁶ I ett försvar för den yrkesarbetande kvinnan och daghemmen som institution menade hon att en sådan föreställning var skadlig, inte bara för kvinnan, utan även ofta för barnen. Ulla Lindström underkände moderskapskulden i skarpa ordalag:

»Det finns känslokalla och nevrotiska mödrar; det finns slappa, slöa och ytliga kvinnor; det finns de som trängsinta, absoluta och okunniga är olämpliga att fostra barn – låt oss med ett gemensamt krafttag flytta dessa mödrar ut ur diskussionen och vara överens om att en daghemsmamma inte är 'surrogat' i jämförelse med dem.«¹¹⁷

Kvinnor som bara levde för sina barn beskrevs närmast som ett hot mot sina egna barn:

»Modern, som lever för sina barn, blir ofta outhärdlig redan då barnen nått upp i tonåren. Den kvinna, som inte då har skapat sig ett eget ansikte, där drag för drag och rynka för rynka tillkommit av tankar som tänkts, av intressen som vidgat horisonterna, av känslor och erfarenheter som

113 »Det föraktade och glorifierade hemarbetet«. Manuskript till tal i Hälsingborg den 8/8 1957, s. 22. UL arkiv, vol 4, Riksarkivet, Stockholm. Samma beskrivning gav hon året därpå i ett tal i Malmö. Se »Kvinnans två roller – och mannens«. Manuskript till tal i Malmö den 3/2 1958, s. 15-16. UL arkiv, vol 4, Riksarkivet, Stockholm.

114 Manuskript utan titel för tal hos Posten den 26/4 1957, s. 1-2. Cit. s. 2. UL arkiv, vol 4, Riksarkivet, Stockholm.

115 Lindström (1961), s. 6.

116 *ibid*, s. 6, 30-31. Cit. s. 6.

117 *ibid*, s. 30-31.

mognat, har inga utsikter att påverka den sökande ungdomen i valet av livsform. Den går sina egna vägar. Har hon inte ens i medelåldern, då barnen flugit ur boet, skaffat sig egna intressen, blir hon gärna patetisk i sitt behov att få 'rå om' en vuxen son eller dotter, som besvärat värjer sig mot henne, då hon suger all sin livsnäring ur hans/hennes upplevelser och prestationer.«¹¹⁸

Detta generalangrepp mot en heroiserande moderskapkult hade ett språkbruk och tankesätt som mycket liknar Alva och Gunnar Myrdals beskrivning av den industrialiserade familjen i *Kris i befolkningsfrågan* 1934. De målade upp en bild av den hemarbetande kvinnan där hon instängd i sin lägenhet, bortkopplad från det produktiva arbetet, »ofta fetmar och blir slö och egoistisk«.¹¹⁹ Ulla Lindströms bild av den icke-förvärvsarbetande kvinnan var lika negativ och lösningen var liksom hos Myrdals trettio år tidigare att kvinnan skulle återta sin plats i produktionen.¹²⁰ Men detta gällde först efter småbarnsåren, de år då hon tyckte kvinnan själv måste få avgöra vem som skulle vårda barnet. »Att sätta det i system att varje barn måste vårdas av någon annan än modern vore att ersätta nuvarande slentrian med en doktrin, vars förlängning in i morgondagens värld skulle kunna leda till en ny slentrian – endast att den vore motsatt den vi har nu«, skrev hon i en artikel 1965.¹²¹

118 *ibid*, s. 31.

119 Myrdal & Myrdal (1934), s. 164.

120 Lindström (1961), s. 6, 30-31; Hirdman (1989), s. 105 ff.

121 »Radikalism med fördomar«. Manuskript till artikel i ST november 1965, s. 1-4. Cit. s. 4. UL arkiv, vol 4, Riksarkivet, Stockholm.

Ulla Lindströms syn på hemmafrun kontrasterade hårt mot det försvar för samma hemmafru som Nancy Eriksson uppbådade i skriften *Bara en hemmafru* 1964 där hon stridslystet ville »bjuda motstånd mot nedvärderingen av de hemarbetande husmödrarna« och lusten »att dirigera familjen och motarbeta kvinnornas frihet att kunna välja mellan hemarbete och yrkesarbete.«¹²² Ulla Lindström fann Nancy Erikssons inlägg roande. Någon debatt dem emellan förekom aldrig, vilket kan synas lite märkligt med tanke på att Nancy Erikssons bok måste ses även som ett angrepp inte bara på Ulla Lindströms nedvärdering av hemmafrun, utan också på den familjepolitik hon ansvarade för. Nancy Eriksson menade i *Bara en hemmafru* att familjepolitiken allt för ensidigt utformades som ett stöd för de förvärvsarbetande kvinnorna. »Ekonomisk likställighet mellan mamman i hemmet och den förvärvsarbetande mamman«, var nummer ett på hennes lista över familjepolitiska åtgärder.¹²³ Nancy Eriksson var Ulla Lindströms vän, även om hon ansåg att Nancy Eriksson hade »bisarra drag i sin begåvning«. I dagboken verkar Ulla Lindström road av uppståndelsen kring *Bara en hemmafru*. Hon beskriver den som »kul och utmanande« präglad av »motsägelsefullhet«.¹²⁴ Den personliga vänskapen mellan Nancy Eriksson och Ulla Lindström verkar ha varit djupare än åsiktsklyftan om familjepolitiken och hemmafruns vara eller icke vara.

Den skarpa åsiktsskillnaden mellan Ulla

122 Eriksson (1964), s. 5.

123 *ibid*, s. 61.

124 UL dagbok 8/3 1964.

Lindström och Nancy Eriksson illustrerar den konflikt som fanns mellan arbetarrörelsens kvinnoorganisationer vid denna tid. Ylva Waldemarson har visat att det socialdemokratiska kvinnoförbundet och LO:s kvinnoråd inte representerade samma kategorier kvinnor. Majoriteten av kvinnoförbundets medlemmar var under 1950- och början av 1960-talet hemarbetande, medan kvinnorådet representerade de yrkesarbetande. Det gjorde att man hamnade på olika kurs i familjepolitiken. Litet förenklat kan man säga att kvinnoförbundet utgick ifrån hur kvinnors liv som mödrar och husmödrar skulle bli så bra som möjligt, med deltidsarbete och rationalisering av hemarbetet som viktiga frågor, medan kvinnorådet utgick från de förvärvsarbetande kvinnornas situation, med till exempel daghemsomsorg på heltid som viktig fråga.¹²⁵ Trots att hon var en gammal kvinnoklubbist låg Ulla Lindströms åsikter här definitivt närmare den inställning som fanns inom LO:s kvinnoråd, medan Nancy Eriksson fann sina likar inom kvinnoförbundet.

Sammanfattande diskussion

Sammanfattningsvis vill jag peka på Ulla Lindströms insatser för en familjepolitik där fördelningspolitiska motiv med omsorg och omtanke om barn och föräldrar kombinerades med en stark vilja till förändring av den rådande genusordningen.

Ulla Lindström talade ibland om »Familjen i Sputnikåldern».¹²⁶ Det var en familj

stadd i utveckling, men inte i upplösning. Kärnfamiljen var samhällets kärna. Det hade Ulla Lindström till och med fått vetenskapliga bevis för. Hon hade i slutet av 1950-talet vänt sig till den sociologiska vetenskapen för att få svar på frågan »Vad händer med familjen?». Resultatet av den sociologiska expertisens undersökningar redovisades 1959 i en bok med samma namn. Gunnar Boalt, professor i sociologi vid Stockholms universitet, hade en bestämd uppfattning. Han trodde »nämligen inte att samhället kan ersätta kärnfamiljen med andra former för samlevnad eller barnafostran.»¹²⁷ Mamma, pappa, barn skulle komma att bestå som kärna och Boalt ansåg att det var viktigt att äktenskapsbildningen var stark.¹²⁸ Ulla Lindström delade denna syn på kärnfamiljen som en oundgänglig och oersättlig institution i samhället, men hon ansåg också att den var på väg mot en förändrad inre arbetsdelning. Familjepolitikens uppgift var att stödja och påskynda denna utveckling.

När Ulla Lindström tillträdde som familjeminister 1954 bestod familjepolitiken främst av stöd till enförsörjarfamiljen. Detta förändras under hennes tid som ansvarigt statsråd och en slutsats är att familjepolitiken under denna period utformas till ett stöd för en omformning av den rådande genusordningen, präglad av det manliga familjeförsörjaridealet, till en utveckling mot ett tvåförsörjarsystem. Här kan vi se början till en förändrad syn på manlighet och mansroll likväl som en

127 Boalt (1959), s. 13. Biografiska uppgifter om Gunnar Boalt är tagna ur *Vem är det. Svensk biografisk handbok 1965*, s. 140-141.

128 Boalt (1959), s. 13-15.

125 Waldemarson (1999), s. 92-95.

126 UL dagbok 3/2 1958.

förändrad syn på kvinnlighet och kvinnans roll. Ulla Lindström arbetade aktivt för denna förändring. Hon kan karaktäriseras som en radikal röst i dåtidens könsrollsdebatt som inte var rädd för att kritisera det samhälle hon själv administrerade. I en artikel i Tiden 1960 uttryckte hon förhållandet mellan könen på följande sätt:

»Alltjämt är kvinnorna en lägre kast på arbetsmarknaden. Alltjämt är de mycket underrepresenterade i alla beslutande församlingar. Alltjämt är samhället ensidigt uppbyggt kring manliga värderingar.«¹²⁹

Det måste dock betonas att det var början på en långsam process. När soci-

129 Lindström (1960b), s. 406.

aldemokraterna reviderar sitt partiprogram 1960 så skriver man fortfarande att husmödrarnas arbetsbörda skall minskas genom rationalisering av hemarbetet.¹³⁰ Männens deltagande nämns inte och i de familjepolitiska utredningarna under perioden 1954-1966 ses barnen och hushållet fortfarande till den övervägande delen som moderns ansvar. Det är först senare under 1970-talet som politiken utvecklas mot en tvåförsörjarmodell med till exempel särbeskattning och en föräldraförsäkring som baseras på, i alla fall i teorin, både modern och fadern som försörjare och föräldrar.¹³¹

130 Ohlander (1989), s. 182-183.

131 Se t. ex. Kolbe (1997).

Källor och litteratur

Otryckta källor

Kungliga biblioteket, Stockholm

Östen Undéns samling

Dagböcker 1953-1954

Riksarkivet, Stockholm

Ulla Lindströms samling

Volym 1 & 2 Ulla Lindströms politiska dagboksanteckningar 1954-1966

Volym 4 & 5 Manuskript

Tryckta källor

Riksdagstryck

Motioner i andra kammaren (MAK) 1956:7.

Proposition (prop) 1957:12.

Proposition (prop) 1959:169.

Proposition (prop) 1960:135.

Proposition (prop) 1961:190.

Proposition (prop) 1964:16.

Proposition (prop) 1964:70.

Proposition (prop) 1965:12.

Riksdagens protokoll 1956, FK, band 1, nr 2.

Riksdagens protokoll 1957, AK, band 2, nr 11.

Riksdagens protokoll 1963, FK, band 1, nr 12.

Riksdagens protokoll 1966, AK, band 3, nr 21.

Statens offentliga utredningar

Departementsstencil (Ds S) 1963:3 *PM om barnstugor*. Stockholm: Socialdepartementet.

Departementsstencil (Ds S) 1963:8 *Social hemhjälp*. Promemoria avgiven av Familjeberedningen. Stockholm: Socialdepartementet.

Departementsstencil (Ds S) 1965:3 *Familjeberedningens PM angående utbyggnad av samhällets barntillsyn*. Stockholm: Socialdepartementet.

SOU 1955:29 *Samhället och barnfamiljerna*. Betänkande av 1954 års familjeutredning. Stockholm: Socialdepartementet.

SOU 1956:47 *Stöd åt ofullständiga familjer*. Pro-

- memoria avgiven av familjeberedningen. Stockholm: Socialdepartementet.
- SOU 1957:33 *Allmän familjerådgivning*. Betänkande av 1955 års familjerådgivningskommitté. Stockholm: Socialdepartementet.
- SOU 1962:10 *Svensk ekonomi 1960-1965*. Betänkande av 1959 års långtidsutredning. Stockholm: Finansdepartementet.
- SOU 1964:36 *Ökat stöd till barnfamiljer*. Promemoria avgiven av familjeberedningen. Stockholm: Socialdepartementet.
- SOU 1965:65 *Hemarbete och servicekontakter*. Två kartläggande undersökningar utförda av Familjeberedningen. Stockholm: Socialdepartementet.
- SOU 1972:27 *Förskolan*. Betänkande avgivet av 1968 års barnstugeutredning. Del 2. Stockholm: Socialdepartementet.

Övrigt

- Boalt, Gunnar (1959) »Familjens funktioner nu och i framtiden« i *Vad händer med familjen?*. Stockholm: Tiden.
- Eriksson, Nancy (1964) *Bara en hemmafru. Ett debattinlägg om kvinnan i familjen*. Stockholm: Forum.
- Lindström, Ulla (1956) »Familjen i focus«, *Tiden*, nr 4, s. 208-213.
- Lindström, Ulla (1958) »Allmänt eller enskilt intresse?«, *Tiden*, nr 8, s. 454-458.
- Lindström, Ulla (1960a) »Politiken och lyckan«, *Tiden*, nr 4, s. 196-199.
- Lindström, Ulla (1960b) »Vad kvinnan vill...«, *Tiden*, nr 7, s. 402-406.
- Lindström, Ulla (1961) »Att leva för sina barn?«, *Hertha*, nr 4, s. 6 och 30-31.
- Lindström, Ulla (1962) »Familjen i förgrunden«, *Morgonbris*, nr 9, s. 6-7 och 37.
- Lindström, Ulla (1964) »Står i tur: Flerbarnsfamiljen och småbarnsmamman«, *Morgonbris*, nr 7-8, s. 8-9.
- Lindström, Ulla (1969) *I regeringen. Ur min politiska dagbok 1954-1959*. Stockholm: Bonniers.
- Lindström, Ulla (1970) *Och regeringen satt kvar! Ur min politiska dagbok 1960-1967*, Stockholm: Bonniers.
- Myrdal, Alva & Myrdal, Gunnar (1934) *Kris i befolkningsfrågan*. Stockholm: Bonniers.

Litteratur

- Bergqvist, Christina (1994) *Mäns makt och kvinnors intressen*. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.
- Broberg, Gunnar & Tydén, Mattias (1991) *Oönskade i folkhemmet. Rashygien och sterilisering i Sverige*. Stockholm: Gidlunds bokförlag.
- Florin, Christina & Nilsson, Bengt (1999) 'Something in the nature of a bloodless revolution... How new gender relations became gender equality policy in Sweden in the nineteen-sixties and seventies« i Torstendahl, Rolf, ed., *State Policy and Gender System in the Two German States and Sweden 1945-1989*. Uppsala: Historiska institutionen, Uppsala universitet.
- Hadenius, Stig, Molin, Björn & Wieslander, Hans (1991) *Sverige efter 1900. En modern politisk historia*. Stockholm: Bonniers.
- Hammarlund, K G (1998) *Barnet och barnomsorgen. Bilden av barnet i ett socialpolitiskt projekt*. Göteborg: Historiska institutionen, Göteborgs universitet.
- Hamrin-Thorell, Ruth, Lindström, Ulla & Stenberg, Gunvor (1969) *Kvinnors röst och rätt*. Stockholm: Allmänna förlaget.
- Hatje, Ann-Katrin (1974) *Befolkningsfrågan och välfärden: debatten om familjepolitik och nativitetssökning under 1930- och 1940-talen*. Stockholm: Allmänna förlaget.
- Hinnfors, Jonas (1992) *Familjepolitik. Samhällsförändringar och partistrategier 1960-1990*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
- Hirdman, Yvonne (1989) *Att lägga livet tillrätta – studier i svensk folkhemspolitik*. Stockholm: Carlsson bokförlag.
- Hirdman, Yvonne (1992) »Kvinnorna i välfärdsstaten. Sverige 1930-1990« i *Kvinnohistoria*. Stockholm: Utbildningsradion.
- Hirdman, Yvonne (1998) *Med kluven tunga. LO och genusordningen*. Stockholm: Atlas.
- Hofsten, Erland (1983) *Flera barn i Sverige? Om*

- befolkningsutvecklingen förr, nu och i framtiden.* Stockholm: Norstedts.
- Holmlund, Kerstin (1996) *Låt barnen komma till oss. Förskollärarna och kampen om småbarnsinstitutionerna 1854-1968.* Umeå: Pedagogiska institutionen, Umeå universitet.
- Hultqvist, Kenneth (1990) *Förskolebarnet. En konstruktion för gemenskapen och den individuella frigörelsen.* Stockholm/Stehag: Symposion.
- Janfelt, Monika, red. (1999) *Den privat-offentliga gränsen. Det sociala arbetets strategier och aktörer i Norden 1860-1940.* København: Nordisk Ministerråd.
- Karlsson, Gunnel (1996) *Från broderskap till systerskap. Det socialdemokratiska kvinnoförbundets kamp för inflytande och makt i SAP.* Lund: Arkiv.
- Kolbe, Wibke (1997) »Turning Mothers into Parents. Welfare State Politics in Sweden and West Germany since the 1960s« i Gullikstad, Berit & Heitmann, Kari, red., *Kjønn, makt, samfunn i Norden i et historisk perspektiv. Konferanserapport fra det 5. nordiske kvinnehistorikermøte, Klækken 08.-11.08.96*, Bind II. Dragvoll: Senter for kvinneforskning, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet.
- Lagercrantz, Arvid, Lindmark, Tor & Torell, Liss-Gun (1975) *Tage, statsministern och privatpersonen.* Stockholm: Tiden.
- Montanari, Ingalill (2000) »From family wage to marriage subsidy and child benefits: controversy and consensus in the development of family support« i Ingalill Montanari: *Social Citizenship and Work in Welfare States. Comparative Studies on Convergence and on Gender.* Stockholm: Swedish Institute for Social Research.
- Norrhem, Svante (2001) *Den hotfulla kärleken. Homosexualitet och vanlighetens betydelse.* Stockholm: Carlsson bokförlag.
- Ohlander, Ann-Sofie (1989) »Det osynliga barnet? Kampen om den socialdemokratiska familjepolitiken«, i Misgeld, Klaus, Molin, Karl & Åmark, Klas, red., *Socialdemokratins samhälle. SAP och Sverige under 100 år.* Stockholm: Tiden.
- Ruin, Olof (1986) *I välfärdsstatens tjänst. Tage Erlander 1946-1969.* Stockholm: Tiden.
- Runcis, Maija (1998) *Steriliseringar i folkhemmet.* Stockholm: Ordfront.
- Taussi Sjöberg, Marja & Vammen, Tinne, red. (1995) *På tröskeln till välfärden. Vägjörehetsformer och arenor i Norden 1800-1930*, Stockholm: Carlsson bokförlag.
- Tvåkammarriksdagen 1867-1970. Ledamöter och valkretsar*, band 1 (1988). Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
- Waldemarson, Ylva (1999) »Att föra kvinnors talan. LO:s kvinnoråd 1947-67« i Florin, Christina, Sommestad, Lena & Wikander, Ulla, red., *Kvinnor mot kvinnor. Om systerskapets svårigheter.* Stockholm: Norstedts.
- Vem är det. Svensk biografisk handbok 1965*, Stockholm: Norstedts.
- Wängnerud, Lena (1998) *Politikens andra sida. Om kvinnorepresentation i Sveriges riksdag.* Göteborg: Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet.

Summary

The family in the »service democracy« Ulla Lindström, Minister of Family Affairs 1954–1966

This article focuses on Ulla Lindström (1909–1999), Minister without Portfolio 1954–1966, and the only woman in the Swedish government at that time. As responsible for family policy issues, she was given the unofficial title »Minister of Family Affairs«. Ulla Lindström was a Social Democrat and a strong, independent politician working in a time when the goal of Social Democratic policy was to build what the prime minister Tage Erlander named the »Strong Society«, with wide-ranging social service for the whole population. As a family ideologue and in political practice, Ulla Lindström worked for change in the family policy in a time of changing gender

relations. As an ideologue she shaped the family policy to be a support in the struggle for equality between men and women. In her time as minister of family affairs the family policy changed from encouragement for the male breadwinner family with the child allowance as the key policy, to service for two-breadwinner families with public day-care for children as a key concept. Children were central for the concept of family and justice, and measures for good planned parenthood were the instruments of her family policy. The families' mental well-being also appeared on the agenda for the first time, resulting in public family counselling.